

Mukaddime

İbn Haldun

I. CİLT - II. CİLT

Yayına Hazırlayan: Dr. Arslan Tekin

BİSMİLLAHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Lütfu bol ve yüce Rabbinin rahmetine muhtaç kul Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun Hadramî (Allah onu muvaffak kılsın) der ki:

Hamd Allah'adır. Azamet ve kudret sahibi O'dur. Mülk (hükümranlık) ve melekût (mana âlemi) O'nundur. Güzel adlar (esmaü'l-hüsna) ve sıfatlar O'nundur; O her şeyi bilir. Açığa vurulmuş ve gizlenmiş her şeyi o bilir. Göklerde ve yeryüzündeki hiçbir şey O'nu âciz bir hâlde bırakamaz ve Onun bilgi ve kudreti hâricinde kalmaz, hepsini de O bilir.

O bizi topraktan yarattı. Bizi milletlere bölerek (bizimle) yeryüzünü mamur eyledi. Yerden rızık ve hissemize düşenleri temin etmemizi kolaylaştırdı. O Allah ki annelerin rahminde ve evlerde bizi korudu. Rızıkımızı temin etmeyi üzerine aldı. O, hepimiz için dünyada kalacağımız bir vakit takdir etti. Ebedîlik ve değişmemek ancak O'na mahsustur; O daima diridir; ölmez.

Salât ve selâm Arap kavminden Resûlullah ümmî¹ Muhammed'in üzerine olsun. O Muhammed ki, onun vasıfları Tevrat ve İncil'de bildirilmiştir. Cumartesileri ve pazar günleri birbirinin arkasından gelmeden ve Zühâl ile Yehamut yıldızları birbirinden ayrılmadan (varlıklar yaratılmadan) önce², varlık, annesinin sütünden kesilmiş bir hâlde ona gebe kıldı. Yani onun asil maddesi o zamanlarda mevcut idi. O'nun, gerçekten Resûlullah olduğuna güvercin ve örümcek şahitlik etti. Onu sevmek ve onun yolunu izlemekle güzel ve şerefli adlar ve büyük eserler bırakmış olan sahabelerine de salât ve selâm olsun. O sahabeler ki, ona yardım etmek ve düşmanı dağıtmak hususunda hep birlikte ve toplu bir hâlde çalıştılar, İslâmiyetin uğurlu ve parlak talihi yâr olduğu ve küfrün parçalanmış ve bağı kopmuş bir hâlde bulunduğu müddetçe, ona ve onun sahabesine Allah'ın çok çok rahmet ve medihleri olsun.

Allah'ı ululadıktan ve elçisiyle sahabelerine salât ve selâm okuduktan sonra:

Malûm olsun ki, tarih ilmi, milletlerin birbirinden naklettikleri ilimlerden dir. Tarih öğrenmek için atlara üzengiler ve develere semerler bağlanarak seferlere çıkılır. Halk ve hiçbir şeye önem vermeyen gafiller bile tarih öğrenmek isterler. Hükümdarlar ve Yemen hükümdarları olan Kayl'ler, tarih öğrenmek için

birbirleriyle yarışlar. Onu anlamak hususunda âlimler ve cahiller birbirine denktir. Tarih, zâhirine (dışına) bakıldığında geçmişteki olayların ve devletlerin hâllerinin ve geçen devirlerdeki haberlerin öte tarafına geçmez.

Tarihte sözler istinatlarla naklolunur ve tarihî olaylarla meseller anlatılır. Meclisler, dinleyicilerle dolar, sözler ilgiyle dinlenir.

Tarih, insanların ve milletlerin durumlarının nasıl değişmiş, devlet sınırlarının nasıl genişlemiş, kuvvetlerinin nasıl artmış olduğunu, çöküş zamanı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini bize bildirir. Bu, tarihin zâhirî (açık) anlamıdır.

Tarihin içinde saklanan anlam ise; düşünmek, hakikati araştırmak ve olan şeylerin ilkeleri incedir, hâdiselerin keyfiyet ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir. İşte bundan dolayı tarih şerefli ve "hikmet" in içine dalmıştır. Bundan dolayı tarih, hikmet ilimlerinden sayılmaya lâyıktır.³

İslâm'daki büyük tarihçiler, geçmişe ait haberleri topladılar, bu haberleri eserlerinde zikrettiler ve bunları bize emanet bıraktılar. Sonradan gelen başkasından geçinenler bu bilgi ve haberleri, bâtıldan ibaret olan yalan haberlerle karıştırdılar; bunlar bu bâtil şeyleri ya doğru sandılar veya kendileri uydurdular. Zayıf ve esası olmayan rivayetleri eserlerinde işlediler.

Sonradan gelenlerin çoğu bunların eserlerini kendileri için örnek edinerek, onların yolunu tuttular. Bu yanlış rivayetleri nasıl işittilerse bize o şekilde naklettiler. Olayların sebeplerini düşünmediler ve bu kaideye riayet etmediler. Yanlış ve bâtil olan bu haberleri bir tarafa atmadılar. Bunların, hakikati araştırma gayretleri azdır, Yanlış olanları çıkartarak temizleme hizmetleri zayıftır.

Vehim ve yanlışlıkların haberlerle yakın bir dostluk ve ilgisi vardır. Taklit, insanların bir hususiyetidir; nesilden gelen irsi bir şey gibidir. İlme yabancı olanların ve ehliyetsizlerin ilim işlerine karışmaları büyük oranda olmuştur.

Cehalet, hastalıklı ve havası bozuk olan otağa benzer. Cahil adam bu hastalık tesiriyle doğrusunu yalandan ayıramayarak rastgeleni toplar ve bunları eserinde nakleder. Fakat hakikatin kudretine kimse karşı koyamaz. Bâtılın şeytanları fikir ateşine tutulur.

Dikkatle düşünen, doğruyu bâtıldan ayırt eder. Bilgi ise, fikir ve basiret sahibine, hakikatin yapraklarını parlatır.

Şunu da bil ki, âlimler haberleri bir araya toplayarak birçok eserler yazdılar.

Hüküm süren devletlerin tarihlerini tespit ettiler. Bunlardan, fazilet ve emanetleriyle tanınmış olup da kendilerinden önce yazılan eserlerdeki haber ve bilgileri kitaplarında işleyenlerin sayısı iki elin parmaklardan daha azdır. Bu meyanda: İbn İshak⁴, Taberî⁵ İbn Kelbî⁶, Muhammed bin Ömer Vakidî⁷, Seyf bin Ömer Esedî⁸, Mesudî⁹ ve bunlardan başka tanınmış üstadlar eserler yazdılar.

Evet, Mesudî ile Vakidî'nin eserlerinde tenkit edilecek noktalar çoktur, bunların bu kusurları, sözlerine güvenilen hafızlarca ispat edildiği zaman anlaşılmıştır. Fakat onlardan sonra gelenlerin hepsi, bu âlimlerin eserlerindeki haberleri kabul ederek onların eserlerini örnek edinmişlerdir. Fakat dikkat ve bilgi sahibi kimseler bunların bu nakil ve rivayetlerinin doğru olmadığını anlarlar ve reddederler. İnsanların ve ferdin, dünyanın insan yaşayabilecek yerlerinde bir araya toplanarak yaşamalarından ve yeryüzünü imar etmekten ibaret olan umranın¹⁰ türlü türlü tabiatları olup bu tabiatların hâl ve eserleri de çeşitlidir. İşte haberler bu tabiat kanunları ve hâlleriyle karşılaştırılır. Rivayet ve eserler bunlarla mukayese edilir, rivayet ve eserler bu tabiat kanunlarına uygun ise kabul, değilse reddedilir. Bu tarihçilerin çoğu eserlerini belli bir ülkeye tahsis etmeyerek, İslâmiyetin ilk devirlerinde, Emevî ve Abbasî devletleri tarafından fethedilen ve zamanlarında ele geçirilen uzak ülkelerin tarihlerini yazdılar.

Bu tarihçilerin bir kısmı, devletlerin ve milletlerin İslâmiyetin doğuşuna kadar olan hâllerini yazarak genel tarihler ortaya koydular. Mesudî ve onu takip edenler bu şekilde hareket ettiler. Bunlardan sonra gelenlerin bir kısmı genel tarih yazmak usûlünü takip etmediler, ayrı ayrı ülkelerin tarihini yazdılar. Bunlar, ancak kendi zamanlarında vukua gelen ve kendi muhit ve ülkelerinin olaylarını tespit etmek yolunu seçtiler; eserlerini kendi devlet ve şehirlerinin tarihine tahsis ettiler. Meselâ Endülüs tarihçesi İbn Hayyân¹¹ kendi yurdunun ve bu ülkede hüküm süren Emevî Devletinin tarihini yazdı.

Kuzey Afrika tarihçisi İbn Refik¹², bu ülkenin ve Kayravan'da hüküm süren devletin tarihini yazdı. Bunlardan sonra gelenler onları taklit ettiler. Bunlar, zamanın hayata olan tesirini, milletlerde durumun, yaşayış şekilleri ve başka hâllerin, günlerin ve yılların geçmesiyle değişmekte olduğunu unutuyorlar. Bu unutkanlıklarının bir neticesi olarak, geçmişte hüküm süren devletlerin tarihini ve ilk zamanlarda meydana gelen olayları, kendilerinden önceki tarihçilerin eserlerinden hakikatini bilmeden kınından sıyrılmış kılıç gibi çırılçıplak bir şekilde naklettiler, bu gibi sözlerle eserlerini doldurdular. Fakat eserlerini doldurdukları bu olayların sebepleri açık değildir; öğrenilmeye muhtaç bir hâldedir, naklettikleri çeşitli olayların cinsleri göz önünde tutulmamış, birbirine

olan başkalıkları incelenmemiş ve sınırları çizilmemiştir. Bunlar, yazdıkları eserlerinde, kendilerinden önceki müelliflerin eserlerinden olduğu gibi naklederek eserlerinin çeşitli yerlerinde bunları tekrarlamışlardır ve kendilerinden öncekilerle kendi zamanlarındaki milletlerin durumunun farklılığını düşünmemişlerdir. Gafil davrandıkları ve muktedir olmadıkları için eski milletlerin hâlini anlatamamışlardır.

Bundan başka bir devletin tarihini anlatmak isterken, bunlar o devlete dair haberleri sıraladıklarında haberleri bazen vehim ve şüphe ile nakil, bazen da isabet ettiler. Fakat o devletin ilk kuruluşu, bayrağının yükselmesi, kudret ve hâkimiyetinin parlaması, hedefe ulaştıktan sonra nihayet durması gibi olayların sebeplerini anmazlar.

Bunların eserlerini gözden geçirenler, o devletin ilk kuruluşunu ve derece derece yükselişi durumunu bilemezler. Onların eserlerini okuyanlar, bu devletlerin birbirleriyle çekişmelerinin ve birinin arkasından başka bir devletin kuruluşunun sebebini araştırmaya ve yerlerine geçenlerin hareketlerinin kendilerinden önce hüküm sürenlerinkine hangi hususlarda uygun, hangi hususlarda uygun olmadığını ve sebeplerini incelemeye muhtaçtırlar. Biz bunların hepsini bu eserin mukaddimesinde anlatacağız.

Bunların arkasından, haddinden fazla kısa eser yazanlar geldi. Bunlar, hükümdarların adlarını anmakla iktifa ederek, soylarını ve onlara dair haberleri vermediler. Bu hükümdarların saltanat günleri tozdan harflerle yazılmıştır. Bunun bir örneği Reşîk'tir.¹³ *Mîzânü'l-Amel* adlı eserini ve onu kendilerine örnek edinenler de eserlerini baştan savma bu şekilde yazmışlardır. Tabiatıyla onların sözlerinin kıymeti yoktur. Bunların söylediklerine ve naklettiklerine güvenilmez. Çünkü onlar tarihin faydalarını bilmezler: tarihçilerin usûllerine aykırı hareket etmişler ve bozmuşlardır. Ben bunların eserlerini okuduktan sonra, geçmişteki ve şimdiki hâllerini düşünerek basiretin gözünden gaflet perdesini kaldırdım, bir müflis olduğum hâlde ilim sermayesine en güzel tarzda talip oldum. Tarihe dair bir eser yazmayı düşündüm ve yazdım. Eserimde, türlü memleketlerde yaşayan milletlerin durumlarını anlatarak tarihlerini örten perdeleri kaldırdım, onların ibret alınacak haberlerini ayrı ayrı bölümlerde anlattım. Bu eserimde, insanların, dünyanın insan yaşayabilecek yerlerinde cemiyetler hâlinde yaşadıkları yerleri imar etmekten ibaret olan umranın ilk başlangıcının ve devletlerin ilk kuruluşunun sebeplerini açık olarak anlattım.

Yüzyıllar içinde Mağrib'i imar eden ve bütün o bölge ve şehirleri dolduran milletlere dair haberleri; bu milletler tarafından kurulan küçük ve büyük

devletlerin ve bunlarda hüküm süren hükümdarların ve yardımcılarının tarihini anlattım. Bunlar Arap ve Berberîlerdir.

Çünkü Mağrib'de yaşadıkları yerleri belli olan milletler bunlardır; bunlar birçok asırlardan beri burada yaşarlar. Bu milletlerin bu ülkede yaşamaları, bunlardan önce hiçbir kavmin buralarda yaşamış olduğu düşünilemeyecek derecede eskidir. Halkı, bunların insanlarla meskûn olduğundan beri, bu ülkede bu iki milletten başkasının yaşamış olduğunu bilmezler.

Ben bu eserimi fazla ve lüzumsuz şeyleri çıkartarak güzel bir şekilde yazmak ve bölümlere ayırmak hususunda bugüne kadar takip edilmeyen bir usûl seçtim. Âlimlerin ve seçkinlerin anlamalarını kolaylaştırdım.

İnsanların cemiyet ve fertler hâlinde yaşayarak dünyayı imar etmelerinden ibaret olan medenîleşmeye ve insan cemiyetlerine arız olan hususları açıkladım ki, bu açıklamalar kâinatın sebeplerini anlamada sana faydalı olacak. Devlet adamlarının bu kapıdan nasıl girmiş olduğunu sana tarif edecek ve sen de taklitçilikten kurtulacak ve kendinden önceki devirlerin, olayların ve milletlerin ve kendinden sonra gelecek olan millet ve cemiyetlerin durumlarını anlayacaksın.

Bu eser bir mukaddime ve üç kitap olarak tertip ettim.

Mukaddime: Tarih ilminin şeref ve meziyetlerinden, tarihte takip edilen usûl ve sistemlerden bahs olunmuş, tarihçilerin yanıldıkları ve karıştırdıkları noktalar gözden geçirilmiştir.

Birinci kitap: İnsanların, yeryüzünün insan yaşayabilecek yerlerinde cemiyetler hâlinde bir araya toplanarak, dünyayı imar eylemelerinden ibaret olan umrana¹¹, devlet ve hükümdarlık, ticaret, kazanç, sanat, ilim ve fen gibi umranın kaidelerine, bunların sebeplerine tahsis olunmuştur.

İkinci kitap: Arapların ve onların boylarının, yaratılış başlangıcından bugüne kadar olan hâlleri ve Araplar tarafından kurulan devletlerin tarihi anlatılmıştır. Yine bu kitapta, Nabatlar, Süryanîler, Farslar, İsrailoğulları, Kıbtîler, Yunanlılar, Romalılar, Türkler ve Frenkler gibi Araplarla çağdaş tanınmış milletlerin ve devletlerinin tarihi gözden geçirilmiştir.

Üçüncü kitap: Berberîlere ve onların mevâlîsi olan Zenâtelere, bunların ilk hâllerine ve boylarına, yalnız bunlar tarafından Mağrib'de kurulmuş olan devlet ve hükûmetlere dairdir.

Ben sonradan, faziletlerinden faydalanmak üzere, doğuya giderek tanınmış âlimlerle görüşüm, tavaf ve ziyaret gibi farz ve sünnet olan dini vazifelerimi ödedim. Bu seferimde büyük hacimdeki eserleri gözden geçirerek, doğunun durumunu, doğuda hüküm süren Arap olmayan milletlerin hükümdarlarına dair haberleri ve Türk devletlerinin doğuda sahip oldukları ülkelerin durumunu öğrendim. Böylece, Arap olmayan milletler hakkında eksik olan bilgimi tamamladım ve bu öğrendiklerimi eserimde anlattım. O ülkelerde bu milletlerle çağdaş olarak yaşayan diğer millet ve boyların, şehirlerde ve etrafta hükümdarların durumunu kısaca anlattım ve bu haberlere ekledim. Maksudı, anlaşılması zor olan bir şekilde değil de, kolay bir tarzda anlatmak yolunu tuttum. Bunların hepsini de genel sebepleriyle anlattıktan sonra, hususî olan haberlere geçtim. Böylece eserim, yaratılıştan beri yaşamakta olan bütün milletlerin tarihini tamamıyla içine aldıktan başka, elde edilmesi zor olan pek çok hikmetleri de toplamış oldu. Dünyada meydana gelmiş olayların sebepleri anlatıldı.

Böylelikle eser, hikmetin mahfazası ve tarihin dağarcığı oldu. Eser, yerleşik ve göçebe bir hayat süren Arap ve Berberîlerin ve onlarla çağdaş olan büyük devletlerin tarihini açık ve bir şekilde anlattığından, yaratılıştan beri ve ondan sonra cereyan eden olayları, ibretleri içine aldığından, ona "*Kitâbu'l-İber ve Divanu'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber ve men Âsarehüm min Züveyi's-Sultani'l-Ekber*"¹⁴ adını verdim.

Milletlerin ve devletlerin ilk ortaya çıkışından beri, bu milletlerin ve devletlerin, onlara çağdaş olan diğer kavimlerin hâl ve yaşayışlarında meydana gelen değişiklikleri ve bunların yönetimi ele almalarını, devlet, yerleşik veya göçebe hayatı sürmeler, güç kazanmalar, zelil ve hakir düşmeler, çoğalma ve azalma, ilim ve sanat, ticaret, kâr etme ve zarara uğrama gibi olaylar, zamanın geçmesiyle durumların değişmesi, göçebe hayatını bırakarak yerleşik hayata geçmeler ve beklenen hâl gibi ne varsa hepsini sebep ve delilleriyle açıkladım.

Eserim, nadir ilimleri ve ilginç hikmetleri içine aldığından, benzeri arasında seçkin bir kitap oldu.

Hâlbuki ben bu eseri telif ettikten sonra çağdaşlarım arasında kendi kusurlarımı açık olarak biliyorum ve itiraf ediyorum. Ben, bu gibi büyük bir işe girişmek için gerekli bilgi ve hazırlığının azlığını itiraf ederek geniş ve derin bilgi sahibi olan yüksek şahsiyetlerden bu esere hoşgörüyü değil, eksikliklerini meydana koymak üzere tenkit gözüyle bakmalarını, bulabildikleri kusurları düzeltmelerini rica ediyorum.

Âlimler arasında bilgi, ortak bir maldır. Yanılma ve kusurları itiraf etmek insanı azarlanmaktan korur. Dostlardan güzel sözler ve iyilikler ümit olunur. İşlerimizi halis niyetle kendi rızası için yapmaya muvaffak eylemesini yüce Allah'tan dileriz, Allah'ın yardımını bize yeter, ancak O'na güveniyoruz, O ne güzel vekildir.

Ben bu ilmin ilâcını tamamıyla elde ettim, dikkat ve bilgi gözüyle bakanlar için meşalesini yakarak etrafı aydınlattım, ilimler için gidilecek açık yolu belirttim, bilgi fezasında onun dairesini genişlettim, duvarla çevirdim.

Eserin bir nüshasını, mücahit ve memleketler fetheden ıslahatçı sahibimiz, imam ve sultanımızın kütüphanesine armağan ettim. O sultan ki, nazarlıklar, nişanlar taktığı, başını terlettiğinden beri dünyayı bırakarak ömrünü Allah'a ibadete tahsis eden ve Allah'tan sakınanların ahlâkıyla süslenmiş, güzel menkabe ve övülen vasıfların aydınlığıyla aydınlanmış, en güzel vasıf ve ahlâkla ve genç kızların boyunlarına taktıkları gerdanlıklardan daha güzel faziletlerle süslenmiştir. O, azim, irade ve bilgi gibi meziyetlerle bezenmiştir. O, şeref ve azamet sahibidir. Onların devletlerinin şerefi yüksektir. Onun yüceliği ve makamı azizdir. O her türlü ilim ve faydalı şeyleri kendi şahsında toplamıştır. Dağınık ve ele geçirilmesi zor olan ilimleri düzenleyen odur. Keskin ve pek ince fikriyle o, insanın idrâkinin şeref ve meziyetlerini takdir hususunda, esirgeyen Allah'ın eser ve harikalarının zuhurunun kaynağıdır. Onun düşüncesi ahd ve kefalet kaynağıdır; O, fikriyle mezhep ve inançları aydınlatır. Allah, yönelmesi gereken yolları açık olarak ona göstermiştir. Onun nimetinin kaynakları tatlıdır, lütuf ve ihsanı, şiddetli hâllere karşı koymak ve gözetlemek üzere pusu kurarak saklanmıştır. Rahmetinin anahtarı aziz ve şereflidir, rahmetiyle bozuk ve kötü olan zamanı geniş bir surette düzeltmiş, bozuk olan hâl ve âdetleri düzeltmiş ve yok edici felâketleri ortadan kaldırmıştır. Zamana, eski gençlik çağının parlaklığını iade etmiştir. Onun delil ve hüccetleri pek kuvvetli olup, bilerek inkâr edenlerin inkârları, inatçı ve ters adamların şüpheleri onun delillerini iptal edemez. Bu vasıflarla tavsif edilen zat, müminler emiri Ebu Fâris Abdülaziz'dir. O, muazzam sultan, meşhur ve şehit Ebu Sâlim'in oğludur. Bu da ulu sultan ve kutlu mücahit, müminler emiri Ebu Hasan'ın oğludur. Onlar Merinoğullarıdır ki, dinin şerefini korudular ve doğru yola sapanların yoluna saptılar. Âsilerin izlerini yok ettiler. Allah, milletimizi sultanımızın gölgesiyle gölgelendirsin, İslâmiyeti kabul için davetine yardım ederek onun bu husustaki bütün dileklerine eriştirsün.

Ben eserimin bir nüshasını, sultanın başşehri ve sultanlıklarının merkezi olan Fas şehrinde öğrencilerine vakfetmiş oldukları Kurâvîyyin Camii

kütüphanelerine gönderdim. Bu şehir hidayetin karargâhı, bilgi ve ilimlerin gül bahçesi, refah ve cömertlik diyarı, esirgeyen Allah'ın esrarının mesafesi geniş olan fezası, aziz ve saygılı Farisi'ye (yukarıda adı geçen Ebu Faris'e ait) imametin başşehridir, imametin şerif¹⁵ olanın idaresinde bulunduğu için, bu şehir kutludur. İmametin fazilet ve meziyetleri belli olup, tarife hacet yoktur, imam bu esere önem verir ve eseri iyi kabul ederse bu, eserin ehemmiyetine bir delil ve şahit teşkil eder. İmametin katında en çok geçer olan şey kitap ve ilimdir. Bundan dolayı ilim ve sanat adamları ve edipler, yanında devamlı surette kalmak üzere, kabile kabile imamın huzuruna gelirler. İmamın keskin basireti ve teveccühü yardımıyla tabiatlar ve akıllar yeni yeni fikir ve neticelerin kaynağı olur. Allah, imametin nimetlerine teşekkür etmeye bizi muvaffak eylesin. Onun merhamet ve ihsanından olan hisselerimizi çoğaltsın. Hizmetinde bulunarak hakkını ödemek hususunda Allah yardımcımız olsun. Onun meydanındaki yarışlarda birincilik kazanmayı kolaylaştırsın. Bizi, ona en yakın yere konanlardan eylesin. Onun idaresindeki ülkelerde yaşayanları ve onun memleketine sığınanları genişlik bolluk içinde yaşatsın. İşlerimizin, halis niyetle kendi rızası için olmasını temin eylemesini Yüce Allah'tan yalvararak dileriz. Onun yardımı bize yeter, ancak O'nun yardımına güveniriz; O ne güzel vekildir.

MUKADDİME

Malûm olsun ki, tarih ilmi, gayesi yüksek olan bir ilimdir. Tarih, gelmiş milletlerin hâl ve ahlâklarını, Allah elçilerinin gidişatını, hükümdarların ve idare ettikleri devletlerin durumunu ve takip ettikleri politikayı öğretir. Din ve dünya işlerini bütünlemek isteyen kimse, tarihe başvurarak onu kendisine örnek edinir ve bu ilimden faydalanır, tarih bu yönlerden birçok kaynaklara, türlü ilgilere, dikkatle bakış ve incelemelere ve kalplerde kanaat meydana gelinceye kadar tesire muhtaçtır. Bu gibi dikkat ve incelemeler, bu yolda hareket eden kimseyi, yanılmalardan kurtarır.

Çünkü haberler yalnız nakil ve rivayete dayanır, âdet, örf ve sosyal politika kaidelerine, cemiyet ve fertlerin umranın tabiatı insan topluluğundaki hâller hakem kılınmaz, bu hususta gayb şahide kıyas edilmezse hataya düşmekten, doğru yoldan sapmaktan kurtulmak ve emniyet kazanmak çok zaman mümkün olmaz.

Tarihçilerin, müfessirlerin ve tarihî olayları nakleden râvilerin, naklettikleri haber ve rivayetlerin doğru veya zayıf olduğunu incelemeyen aktardıkları, benzerleriyle karşılaştırmadıkları, hikmet terazisine vurmadan, kâinatın kanunlarına göre ölçmedikleri, naklettikleri haberler üzerinde dikkatle düşünmeden, haber verilen olayların oluşunun mümkün olup olmadığına bakmadan nakletmedikleri için çok yanılmışlar ve hata çöllerinde yollarını kaybetmişlerdir. Bilhassa mal, para ve askerlerin hesabında ve sayısını hikâyeye ettiklerinde akla uymayan pek çok sözler sarf etmişlerdir ki, bunları akıl, tabiat, kanun ve kaidelerine göre incelemek zarureti vardır. Bu şekilde incelediğimiz zaman bu sözlerin yalan olduğu görülür.

Mesudî ve diğer birçok tarihçinin İsrailoğulları askerleri hakkındaki sözleri bu cümledendir. Bu tarihçilere göre Musa (a.s.), 20 ve bundan yukarı yaşta bulunan ve silâh kullanabilecek olanların orduya katılmalarına izin verdikten sonra Tih çölünde askerini saydığında, bunların miktarı güya 600 binden fazla olmuş. Bu

haberi rivayet eden zat, Mısır ile Şam'ın bu kadar orduyu içine alabilecek büyüklükte olup olmadığını takdir etmeyi unutuyor. Her memleket kendi büyüklüğüne göre besleyebileceği sayıda asker bulundurabilir. O sayıdan fazlasına tahammül edemez, dar gelir. Bilinen âdetler buna şahitlik eder. Arazi dar geldiği ve saflar teşkil edilince gözle görülebilecek yerden iki, üç misli ve bundan fazla uzaklıkta bulunduğu için, bu kadar büyük sayıdaki iki ordunun birbiri üzerine yürümesi ve savaşması imkânsızdır. Yan taraflarda olanların bir kısmı olsun, diğer taraftakilerin hâlini bilmeyen bu kadar büyük ve çok sayıda olan iki taraf arasında savaş nasıl cereyan eder ve iki taraftan biri düşmanı nasıl yenebilir? Geçmişler geleceğe, suyun suya benzemesinden daha ziyade birbirine benzer.

Fars hükümdarları ve onların devleti, İsrailoğulları devletine nispetle çok geniş ve çok kudretli idi. Fars Devletinin valilerinden biri olan Buhtunnasr'ın İsrailoğullarının yurdunu çiğneyip geçmesi, millet ve devletlerinin başşehri olan Beytü'l-Makdis'i yıkması ve bütün memleketin idaresini eline alması bunun bir delilidir.

Söylendiğine göre Buhtunnasr, Fars Devletinin batı sınırlarının askerî valisi idi. İki Irak (Acem ve Arap Irak'ı), Horasan, Mâverâünnehir ve Babü'l-Ebvâb (Demir Kapı) Fars Devletinin idaresinde olup, İsrailoğulları devletinden çok geniş olduğu hâlde, ordusunun sayısı hiçbir zaman bu ve buna yakın bir sayıda olmamıştır.

Seyf'in rivayetine göre Kadisiye Savaşına katılan ve ordularının en büyüğünü teşkil eden askerlerin sayısı 120 bini geçmemiştir. Yine Seyf'in rivayetine göre bu savaşa katılanların hepsi de savaşan askerler idi. Hizmetçi, işçi ve saire 200 binden fazla idi.

Hız. Aişe ile Zührî'ye göre Kadisiye'de Sa'd komutasında bu savaşa katılan İslâm askeriyle savaşan Rüstem Komutasındaki Fars Devleti askerlerinin sayısı 60 bin olup, bunların hepsi de savaşan asker idi. Yani işçi gibi yardımcı sınıf bu sayının dışında idi. İsrailoğullarının askeri yukarıda sözü geçen sayıda olduğu takdirde, devletlerinin sınırı genişlerdi. Çünkü yurdun genişliği veya küçüklüğü, onları koruyan askerin, o ülkelerde yaşayan boy ve insanların çokluğu veya azlığıyla mütenasip olur. Bu hususta bu eserin birinci kitabında bilgiler vereceğiz.

İsrailoğullarına gelince, bilindiği gibi, onların yurtları Ürdün ve Şam'ın Filistin kısmıyla Hicaz'da Yesrib (Medine) ve Hayber'den ibaret idi. Üstelik bu konuyu inceleyen ve sözlerine güvenilen âlimlerin rivayetine göre, Musa ile İsrail

arasında ancak dört kuşak vardır. Çünkü Musa İmran'ın, o da Yeshur'un, o da Kâhes'in, o da Lavi'nin, o da Yakub'un oğludur. O, İsrailullah'tır. Tevrat'ta İsrailoğullarının nesepi böyledir. Mesudî'nin anlattığına göre iki arada geçen müddet 220 yıldır.

Mesudî şunları naklediyor:

"İsrail yani Yakub, kendisinin evlâdı ve torunları ve onların evlâdıyla Mısır'a geldi. Mısır'da Yusuf'un huzuruna geldiğinde onlar yetmiş nüfustan ibaret idiler. Kıbtîlerden olan Firavunlar onları bu müddet içinde sıra ile elden ele gezdirdiler." Dört nesille bu sayıda çoğalması uzak bir ihtimaldir.

"İsrailoğullarının askeri Süleyman ve ondan sonra hüküm sürenler çağında bu sayıyı bulmuştur." denildiği takdirde, bu dahi uzak bir ihtimal dâhilindedir. Çünkü Süleyman ile İsrail arasında 11 kuşak vardır. Çünkü Süleyman bin Davud bin İsa bin Avaufiz (Avaufez de denilir) bin Raiz (Rouiz de denilir) bin Salamun bin Nahşun bin Amminuzab (Hammuzab da denilir) bin Remm bin Haran (Hasran da denilir) bin Pars (Pirs de denilir) bin Yahuza'dır. İddia edildiği gibi onbir batında nesil bu kadar çoğalmaz, ancak yüzler ve binleri bulabilir. On binleri, yüz binleri bulması uzak bir ihtimaldir. Gözümüzle görmekte olduğumuz hazır ve belli olan yakın devri dikkatle düşünürsen, bunların iddialarının yanlış ve rivayetlerinin yalan olduğunu anlarsın.

İsrailiyat, "İsrailoğullarının hâl ve haberlerini içine alan eserlerde, Süleyman'ın ancak 12 bin askeri ve bin tane de yakın adamları ve kapılarında bağlı 1400 atı bulunduğu yazılıdır. İsrailoğullarına dair haberlerin doğrusu budur. Hurafelerin kıymeti yoktur.

Şöyle de denilebilir: Adetler, İsrailoğullarından başkasının bu süre içinde bu kadar çoğalmalarına ve bu sayıya ulaşmalarına engeldir.¹⁶

* * *

İsrailoğulları devletinin kudretli devri ve yurtlarının sınırları genişlemiş çağı, Süleyman'ın hüküm sürdüğü zamana rastlar.

Malûm olsun ki, her yüzyıl içinde yaşayanların hepsi de kendi dönemlerinde veya kendi dönemlerine yakın bir zamanda hüküm süren devletlerin askerleri hakkında söze daldıklarında Müslüman ve Hristiyan milletlerin askerlerini, devletin vergi olarak topladığını, sultanın haraçlardan elde ettiklerini, zenginlerin servetlerini saymaya başladıklarında yüksek sayılardan tuttururlar, âdetlerin

hâricine çıkarlar ve garip vesveselere kapılırlar.

Askerî defter tutanların verdikleri bilgileri inceler, servet sahiplerinin mallarını, israf derecesinde bol para sarf edenlerin paralarını dikkatle gözden geçirirsen, bu söylenen sayıların onda birini bile bulmadığını göreceksin. Bu sözlerin ve yüksekte tutturulan bu sayıların kaynağı, nefsin garip şeylere düşkün olması, aşırı sözler söylemenin dile kolay gelmesi ve tenkit, takip hususunda gaflettir. Bundan dolayı kişi yanılmaktan veya kasten söylemekten kendisini mesul tutmuyor ve bir haberi naklederken adaleti araştırmıyor, incelemeyi bırakıyor. *"Allah'ın âyetlerini alaya alır."* (Bakara 2/231; Kehf, 18/56) *"Hakk'ı Hakk'ın yolundan saptırmak için sözün eğlendirici oyalayıcı olanını satın alır."* (Lokman, 31/6) Hayvan gibi yalanların otlaklarında otuyor, böylece zararlı alışveriş yolunu seçmiş oluyor. Allah seni bu yola sapmaktan korusun!

Tarihçilerin yalan naklettikleri haberlerden biri de, Yemen ve Arap yarımadası hükümdarlarından olan Tebâbia'nın, Yemen'deki köylerinden kalkarak Kuzey Afrika ve Mağrib'deki Berberîler yurdu üzerine yürümüş olduklarına dair rivayetlerdir. Bu tarihçiler Tebâbia'nın ilk hükümdarlarından olan İfrikiş bin Kays bin Sayfî'nin Kuzey Afrika üzerine yürümüş, Berberîlerden birçok adamlar öldürmüştür ve onların Arap dilinden başka anlaşılmayan bir dil konuştuklarını işittiğinde: "Bu Berbere, keçi gibi bağırsı nedir?" demiş olduğunu rivayet ederler. İfrikiş'in Musa zamanında veya ondan biraz önce yaşamış olduğunu belirtirler. İfrikiş'in o sözünden alınarak o günden beri bu milletlere "Berber" denildiğini yazarlar.

Onlara göre İfrikiş Mağrib'den Yemen'e dönerken orada Himyer boylarını bırakmış, onlar orada yerleşmişlerdir; Sinhâce ve Kütâme boyları da bu boylardandır. Taberî, Cürcanî, Mesudî, İbn Kelbî ve Beylî, Sinhâce ve Kütâme boylarının Himyerlerden olduğu fikrindedirler. Berber kavminden olan nesep âlimleri ise bunu kabul etmezler. Bu doğrudur. Mesudî, İfrikiş'ten önceki hükümdarlardan Zül-İz'âr'ın Batı Afrika üzerine yürüyerek, orasını yıktığını zikreder. Bu hükümdar Süleyman (a.s.) ile çağdaştır. Yerine geçen oğlu Yâsir hakkında da buna benzer sözler söylediler. Onun, Batı Afrika üzerine yürüyerek kumluk vadiye geldiğini ve kumu çok olduğundan geçebilecek yer bulamadığı için geri döndüğünü kaydederler.

Sonuncu Tebâbia'dan olan Esed Ebu Kerib hakkında da buna benzer sözler söylerler. O, Keyaniyye hükümdarlarından Yeştâsef ile çağdaş idi. Bu hükümdarın Musul'u ve Azerbaycan'ı ele geçirmiş olduğu, Türklerle karşılaşarak

onları yendiği ve onlardan pek çok kişi öldürdüğü, sonra ikinci ve üçüncü defa Türkler üzerine yürüyerek, yine aynı şekilde hareket ettiği ileri sürülmektedir. Kendisinden sonra onun üç oğlunun dahi Fars ve Türk illerinden Mâverâünnehir'deki Sogd ili ve Rum yurdu üzerine yürüdüğünü, birinci oğlunun Semerkand'i ele geçirdikten sonra, çölü geçerek Çin üzerine saldırdığını ve Semerkand üzerine yürümüş olan ikinci kardeşinin kendinden önce Çin'e gitmiş olduğunu, iki kardeşin orada birleşerek Çin'i kanlar içinde bıraktıktan sonra birlikte ganimetlerle döndüklerini, dönerken orada Himyer boyunu bıraktıklarını, bunların şimdi de Çin'de yaşamakta olduklarını iddia ederler. Üçüncü kardeşlerinin Kostantiniye'ye (İstanbul) kadar ilerlediğini, İstanbul'u ve Rum yurdunu yakıp yıktıktan sonra Yemen'e dönmüş olduğunu yazarlar.

Bu haberlerin hiçbiri doğru değildir, uydurma hikâyelerdir, yanlış şeylerdir. Çünkü Tebâbia Devleti Arap Yarımadasında hüküm sürmüştür. Devletlerinin başşehri San'a idi. Arap Yarımadası ise üç taraftan denizle çevrilmiştir. Güney tarafından Hint Denizi ve doğu tarafına inen Fars Denizi ve batı tarafından Mısır vilâyetlerinden Süveyş Körfeziyle çevrilmiş olduğu coğrafî tasvirlerde (haritalarda) açıkça görülmektedir. Yemen'den batı tarafına gidecek kimse (karadan gidildiği takdirde) Süveyş Körfeziyle Akdeniz arasındaki kara yolundan başka bir yerden geçemez. Bu iki deniz arasındaki kara, iki konak yeri kadardır. Bazı yerleri bundan da dardır. Kendine tâbi olmadığı takdirde büyük bir hükümdarın sayısı çok olan askerle buradan geçmesi hemen hemen imkânsızdır. Süveyş'in Şam tarafında Amâlika ve Kenanîler yaşıyorlar; Mısır tarafı ise Kıbtûlerin elinde bulunuyordu. Sonradan Amâlika Mısır'ı, İsrailoğulları Şam'ı ele geçirdiler. Tebâbia'nın bu milletlerle savaşmış ve bu bölgelerden herhangi birini ele geçirmiş olduğu hiçbir zaman rivayet edilmemiştir. Yemen'den Batı Afrika'ya gidildiği takdirde iki aradaki yol çok uzaktır ve gidecek olan asker pek çok yiyecek maddelerine muhtaçtır. Asker kendi yurtları olmayan bu bölgelerden geçtiği takdirde, ekinleri ve malları yağma etmek zorunda kalacaktır. Muhtaç oldukları şeyleri kendi yurtlarından temin edince, bunları nakletmek için hayvan yeterli olmayacaktır. Yiyecek ve hububat sağlamak için bu ordunun, aldıkları ve yakıp yıktıkları ülkelerden geçmeleri gereklidir. Askerler, geçecekleri bu ülkelerin halkıyla anlaşarak geçebilirler, denilirse bu da uzak bir ihtimaldir.

Bu açıklamamız, yukarıda zikredilen haberlerin asılsız ve uydurma olduğunu ispat eden birer delildir. İnsan geçemeyecek olan Vâdi'l-Reml denilen kum deresine gelince, buralarda dolaşanlar ve geçen asır içinde Batı Afrika'nın her tarafının hâllerini ve köylerini anlatan yolcular çok olduğu hâlde, insan

geçemeyen böyle bir kum deresinin mevcudiyetini haber veren olmamıştır. Üstelik, bu tarihçilerin anlattığı gibi garip bir şey mevcut olduğu takdirde, insanlar garip şeyleri rivayete düşkün olduğu için, bu dereden bahsedenler çok olurdu.

Bu Yemen hükümdarlarının doğu ve Türk yurtları üzerine yürümüş olduklarına gelince; Süveyş'teki geçit yerlerinden geçiş olsa bile yollar çok uzundur ve gidilecek yerler çok uzaktır. Türk yurtlarına gidecek olan Yemenlilerin yollarını Farslar ve Rumlar keserler, Tebâbia'nın Fars ve Rum memleketlerini ele geçirdikleri hiçbir zaman rivayet edilmiş değildir. Tebâbia, ancak Irak sınırlarında, Bahreyn arasında, Hire'de, Dicle ile Fırat arasında ve bu iki nehrin arasındaki bölgelerde İranlılarla savaşıyorlardı. Bu savaşlar, Zü'l-İz'âr ile Kiyânîlerden Keykâvus ve küçük Tubba Ebu Kerib ile Yeştasib (Güştasb) ve Kiyânîler ile Sasanîlerden sonra hüküm süren derebeyler (mülûk-ı tavâif) arasında cereyan etmiştir. Bu da saldırılacak yerlerin yakın olmasından ileri gelmiştir.

Çin ile Türk yurtları üzerine yürümelerine gelince; iki arada diğer milletler yaşadığı ve uzun sefer için yiyecek maddeleri ve hayvan yemi gerekli olduğu için, âdete göre, bu seferin olması mümkün değildir. Bundan yukarda bahsetmiştik. Bu husustaki haberler uydurmadır. Bu rivayetler senet itibarıyla de doğru bir yolla nakledilmiş değildir. İbn İshak'ın Yesrib, Evs ve Hazrec boylarına dair haberler sırasında, sonuncu Tubba doğu üzerine yürüdü, demesi Irak ve Fars ülkesi hakkında söylenmiş bir sözdür.

Hükümdarın Türk yurdu ve Tibet üzerine yürümüş olması haberine gelince, bu doğru değildir. Yukarda anlattığımız sebeplere göre, bu ülkelere yürümesine dair rivayetler doğru sayılmaz. Bu gibi hususlarda kendine telkin edilen haberlere sen inanma, rivayetleri iyice düşün, doğru kanunlarla ölç, böylece sen bu haberleri en güzel bir surette incelemiş olursun. Allah doğru yolu göstericidir.

* * *

Allah'ın kitabını tefsir edenlerin, Fecr süresindeki: "*Görmedin mi Rabb'in Âd'a ne yaptı? Direkleri olan İrem'e*" (Fecr, 89/6-7) âyetini açıklarken söylediği sözler bunların hepsinden de garip ve daha fazla evhamla doludur. Müfessirler bu sözleri birbirinden naklederler. Bunlar İrem sözü ile sütunlarla bina edilmiş bir şehrin kastedildiğini söylerler. Bu şehir Âd bin Uvs bin İrem'e ait olup, onun Şedîd ve Şeddad adlı iki oğlu vardı. Şedîd helâk olunca Şeddad hükümdarlığa geçti. Diğer hükümdarlar ona itaat ettiler. Şeddad cennetin vasıflarını işittikten

sonra: "Ben cennetin benzerini mutlaka bina edeceğim." dedi ve 300 yıl içinde Aden sahrasında İrem şehrini bina etti. Şeddad 900 yaşında idi. Bu şehir çok büyük olup, sarayları altından, sütunları zebercet ve yakuttan yapılmıştı. Şehir her çeşit ağaç ve bol sulu akar nehirlerle süslü idi. Şehrin yapılışı bittikten sonra Şeddad memleketin halkıyla oraya gitmek üzere yola çıktı. Şehre bir gece ve bir günlük yol aldığıında, Allahu Taâlâ'nın iradesiyle onlara gökten korkunç sesler gelmeye başladı. Bu seslerin şiddetinden hepsi de helâk oldu.

Taberî, Sa'libî, Zemahşerî ve başka tefsir âlimleri, bu haberi sahabelerden Abdullah bin Kilâbe'den rivayet ederler. Abdullah, kaybolan devesini aramak üzere yola çıkmış ve bu şehre rastgelmiş, götürebildiği kadar kıymetli şeyleri almış götürmüş. Bundan sonra Muaviye Kâbü'l-Ahbâr'ı çağırılmış, ona bu hususta sorular sormuş. Kâb bu şehrin (İreme Zâti'l-İmâd) olduğunu haber verdikten sonra: Çağımızda kırmızı, sarışın, kısa boylu, kaşı üzerinde ve boynunda beni bulunan Müslümanlardan biri bu şehre gider, o kaybolan devesini aramak üzere yola çıkar, dedikten sonra yüzünü çevirip baktığında, Abdullah'ı görmüş ve: "İrem şehrine gidecek adamın işte bu kimse olduğunu Allah'ın adıyla and içerek doğrularım." demiş. Bundan sonra bu şehir hakkında yeryüzünün hiçbir bölgesinden haber alınmamıştır. Bu şehrin bina edilmiş olduğu iddia edilen Aden sahrası, Yemen'in ortasında bir yer olup, arkası kesilmeden bu sahra mamurdur, bu sahrayı bilen rehberler her çeşit vasıflarla tavsif etmekte iseler de bu şehir hakkında hiçbir haber alınmamış ve haber nakletmekte uzman olanlardan kimse bu şehri zikretmemiştir. "Şehir artık eskimiş ve yıkılmıştır." denilirse, eser ve harabelerinin ortadan kaybolması mümkün değildir. Kalan eserlerinin yıkılmış olan bu şehre benzemesi icap ederdi. Fakat sözlerinden bu şehrin henüz mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bazıları, Âd kavminin ele geçirmiş olduğuna dayanarak Dimaşk'in İrem olduğunu söylerler. Akla uymayan bu hezeyanlar o dereceye varmıştır ki, İrem şehrinin ortadan kaybolduğunu, ancak riyazet sahiplerinin ve sihirbazların bu şehri bulabildiklerini iddia ederler. Bunların hepsi de hurafe haberlerdir, müfessirleri böyle yorumlattıran i'râb sanatıdır. Zâti'l-İmâd (büyük direk sahibi) sözünü İrem'in vasfı telakkî etmişler ve İmâd'ı da sütun diye anlamışlardır. Bunun üzerine sütunlarla yapılan bina manasını çıkarmışlardır, İbn Zübeyr'in âyeti Âd-i İrem şeklinde izafe ile okuması bunu böyle göstermiştir. Bundan sonra uydurma kıssalara benzeyen hikâyelere vâkıf olmuşlardır. Bu kıssalar insanları güldüren şeyler sırasında nakledilen yalanlara en yakındır. Gerçekten ise İmâd'dan maksat çadır direkleridir. Müfessirleri, âyeti bu şekilde tefsire sevk eden sebep şudur: Âyetteki İreme Zâti'l-İmâdî, terkindeki Zati'l-İmâde, en yakın kelime olduğundan, İrem'in sıfatı olarak düşünülmüş, gramer kaidesi ve i'râb sanatının gereği olarak sütunu

binayla bağlantılı görmüşler, Âd kavmi kuvvetleriyle tanınmış oldukları için İreme Zâti'l-İmâd'dan direklerle yükseltile bina diye yorumlamışlardır. İbn Zübeyr'in Âd kelimesini tenvinsiz olarak Adu İrem şeklinde izafe ile okuması (temleme ile okuması), müfessirlerin bu şekilde yorumlamalarına yardım etti. Onlar bunu, İreme Zâti'l-İmâd'ın sahibi olan Âd kavmi diye anlamışlar ve İrem'i belli bir binaya naklederek Aden sahrasında veya başka bir yerde cennete benzeyen bir şehir diye anlamışlardır, İbn Zübeyr'in kıraatinde olduğu gibi Âd İrem'e izafe edilerek, boydan boy, yani İrem'den kabile ve Âd'dan bu kableden türemiş olan boy irade olunur ise, fasilenin kabileyeye izafesi kabilinden olur. Nitekim, Kurayş-i Kinane, İlyas-ı Mudar ve Rabi'at-Nizar ibaresinde boy kabilelere izafe edilmiştir. Âyeti bu yolda uzak manalara hamledip, Kur'ân'ı aslı olmayan hikâye ve kıssalarla tefsir ederek zayıf rivayetlere boğmaya gerek yoktur.

* * *

Tarihçilerin uydurmalarından biri de, Halife Harun Reşid'in Bermekîleri¹⁷ felâkete uğratmasının bir sebebi olarak, kızkardeşi Abbâse'nin, bir azatlı olan Cafer bin Yahya bin Halid ile olan hikâyesini sebep olarak göstermeleridir. Bu hikâyeye göre Halife Harun Reşid içki sofrasında onlarla beraber içki içmeye çok düşkün olduğu için halvette kalmamak şartıyla (bir arada bulunmaları şeriat hükmüne uysun için) yalnız evlenme akdedilmesine müsaade etmiştir. Maksudı, onların ikisini bir arada meclisinde bulundurmaktı. Abbâse, Cafer'i çok sevdiği için onunla halvette kalmak üzere hileye başvurdu. Nihayet Cafer Abbâse ile cinsel münasebetlerde bulundu. Cafer'in sarhoş iken böyle hareket etmiş olduğunu söylerler. Bunun sonucu olarak Abbâse gebe kaldı. Halife Harun Reşid'e olup biteni bildirdiler. Halife pek darıldı. Hikâye işte bundan ibarettir. Fakat dindarlığı, anne ve babasının şerefi ve şahsiyetinin yüksekliği Abbâse'nin bu gibi işlerde bulunmasına müsaade etmez. Bu azamet ve şeref onu bundan uzaklaştırır.

Abbâse, Abdullah bin Abbas'ın torunudur. İki arada ancak dört nesil vardır. Bunların hepsi de, Abdullah'tan sonra dinin büyükleridir. Abbâse, Muhammed el-Mehdî bin Abdullah bin Cafer el-Mansur halifelerin babaları olan Muhammed Seccâd bin Ali'nin kızıdır, o da Abdullah bin Abbas'ın¹⁸ oğludur. Abbas, Resûlullah'ın amcasıdır. Bu yolla Abbâse bir halifenin kızı, diğer bir halifenin kardeşidir. Aziz olan Abbasî Devletinin efradından biri, Resûlullah'ın halifesinin torunu olmak; Resûlullah'a arkadaşlık edenin ve amcasının neslinden gelmek şerefine nâil olmuştur. O, her yönden vahiy nurunun ve melekler inen muhitin

kızıdır. O, bozulmamış saf Arap göçebeliği ve dinin sadeliği devrine yakın bir çağda yaşamış, geniş ve süslü bir hayat içinde yaşamak gibi itiyatlardan ve kötü çevrelerden uzaktır. O, iffetli, kötülüklerden sakınandır; iffet ve zekâ onun ailesinde bulunmazsa, bunlar kimde bulunabilir? Bu fazilet ve meziyetlere sahip olan Abbâse, Bermek adlı büyük babası bir köle ve Resûlullah'ın amcasının ve Kureyş eşrafının himayesine sığınan Acem azatlılarından Gafer bin Yahya ile cinsî münasebetlerde bulunarak Arab'a mahsus olan şerefini nasıl kirletebilir? Abbâse bu hareketiyle Cafer'i ve onun babasını himaye ederek, onun vasıtasıyla Bermekîleri kölelikten kurtararak eşraf derecesine yükseltmiş olur. Himmeti bu kadar büyük ve ata babaları bu derece ulu olan Halife Harun Reşid Acem azatlılarından birini kendisine damat edinmeyi nasıl câiz görebilir? İnsafı bakan kimse, Abbâse'yi kendi zamanının büyük hükümdarlarından birinin kızıyla mukayese ederse, o kızın, devletin ve kavminin azatlılarından biriyle bu gibi münasebetlerde bulunacağını aklı kabul etmez, iddia eden kimseyi ısrarla yalanlar. Abbâse ile Halife Reşid'in derecesi, diğer bütün adamların derecesinden çok daha yüksektir.

Halife Harun Reşid'in Bermekîleri felâketlere çarptırması, onların devleti ve idareyi istibdatları altına almaları ve devletin hazinelerini ellerine geçirerek saklamalarından ileri gelmiştir. Harun Reşid biraz para istiyor, bu para ona verilmiyordu. Bermekîler, devletin idaresini onun elinden almışlar, devlet ve saltanatı onunla paylaşmışlardı. O, onlarla beraber devletin işlerini göremiyordu. Bu yolla Bermek oğullarının etkileri büyümüş, şanları uzak ülkelere kadar yayılmış, devlet memuriyetlerini ve devletin bölgelerini kendi oğullarına ve ihsanlarıyla terbiyelerinde yetişenlere ve iyiliklerini görenlere tahsis etmişler, nimetleri bunlardan başkalarının ellerinden almışlar, vezirlik, kâtiplik, komutanlık ve kapıcı başlığı gibi askerî, idarî ve ilimle ilgili işlerden başkalarını uzaklaştırmışlardı. Söylendiğine göre Halife Harun Reşid'in sarayında Yahya bin Halid oğullarından asker komutanlığı ve kalem sahibi olmak gibi önemli işlerin başında 25 başkan bulunuyordu. Harun Reşid, onların babası Yahya'nın terbiyesinde büyüdüktan sonra, Yahya onun veliaht ve halife olmasını temin etti. Reşid halife olduktan sonra, Yahya, Reşid'in elinden idarî işleri aldı. Reşid ona: "Ey babam!" diye hitap ederdi. Sultan onlara her çeşit imtiyazı verdi, onların dereceleri yükseldi, kaprisleri arttı, yüzler onlara doğru çevrildi, herkes onlara itaat etti, ümitler onlara bağlandı. Memleketin en uzak sınırlarından emirler onlara hediyeler gönderdiler; onlara yaranmak ve teveccühlerini kazanmak maksadıyla vergilerden toplanmış mal ve paralar onların hazinelerine yollandı.

Şifilerin büyük adamlarına ve Ehlibeyt mensuplarına bol bol bağışlarda